

Immigració i societat. Algunes notes per a la reflexió política

Jordi Sánchez / Director de la Fundació Jaume Bofill

Presentació

La migració és una de les grans qüestions que avui ens interpel·len. Cap gran regió, en perspectiva planetària, s'escapa d'aquest fenomen. És una obvietat que les connotacions socials, polítiques, econòmiques i humanes d'aquelles zones on la seva població emigra són molt diferents que les que es donen en les zones receptores de migracions. Una reflexió sobre aquesta qüestió no és pot encarar només des d'una perspectiva local. Contextualitzar correctament i de manera àmplia el fenomen migratori contemporani és imprescindible per arribar a comprendre la seva complexitat. És evident que s'ha d'actuar des de la proximitat per donar respostes als problemes i les oportunitats que les migracions plantegen. Però tan sols des d'una perspectiva global podrem interpretar adequadament aquest fenomen.

El fenomen migratori en el context global

El número de persones que arreu del planeta es troben desplaçades per un període superior als 12 mesos¹ del seu país de naixement o d'adopció (nacionalitat) ha crescut en l'última dècada en més de 40 milions de persones. Si a l'any 1990 les dades ens deien que els migrants se situaven a l'entorn dels 120 milions de persones arreu del món, aquesta xifra arribava l'any 2000 als 160 milions, un increment mig de més de 4 milions a l'any, i que amb tota probabilitat pot fer que avui (2002) aquesta població ja sigui superior als 170 milions.

Donar una ullada a altres dades relacionades amb el creixement demogràfic i econòmic, i molt especialment amb l'existència de desigualtats, pot ser de gran utilitat per apropar-nos a algunes de les claus explicatives d'aquest fenomen migratori.

Per mesurar la desigualtat pot ser il·lustratiu veure com es distribueix el PIB entre la població mundial. L'any 2000 el PIB global va ser aproximadament d'uns 30 trilions de dòlars. En un hipotètic escenari de distribució absolutament igualitària d'aquest PIB entre tota la població del planeta, i assumint que la població mundial es troba des de finals del 1999 per damunt dels 6 bilions de persones, fa que l'assignació PIB per càpita s'hauria de correspondre a 5.000 dòlars/any de mig per persona. La realitat, però, és una altra ben diferent. Els 30 països amb un ingressos més elevats tenen un mig de PIB per càpita de 26.000 dòlars, 22 vegades superior que el que es correspon a la població dels 170 països més pobres, que tenen un mig de 1.200 dòlars per càpita. Aquestes dades, que no reflecteixen ni la distribució interna d'aquest PIB ni tampoc la situació més extrema en la que es troben molts països, tenen la força de mostrar la gran diferència d'oportunitats que es produeix entre una petita part de la població

mundial –que es troba en una posició francament bona– i la resta –que es troba en una posició francament dolenta–. Una diferència d'oportunitats en proporció de 22 a 1, i que pot ajudar a fer entendre la tendència i la intensitat migratòria, a la vegada que ens dóna claus sòlides per explicar el fenomen migratori en el marc d'una dialèctica creixent entre societats riques i societats pobres.

La població creix a l'entorn de 85 milions de persones/any i es calcula que abans del 2025 haurem arribat als 8 bilions de població mundial. El 98% creix en països en vies de desenvolupament, un eufemisme sovint utilitzat per referir-nos a països on les oportunitats per viure amb uns mínims estàndards de benestar són nul·les. Si entenem la globalitat des d'aquesta perspectiva, fins i tot podem arribar a acceptar que el percentatge de la població migrada existent en l'actualitat, un 2,5% del conjunt de residents al món, pot ser valorat com poc més que insignificant. En el nostre context això és reflecteix de forma molt evident en les expectatives de creixement demogràfic pel 2015 que tenen les societats de la ribera sud (Magrib, particularment) de la Mediterrània. Una pressió demogràfica que contrasta amb el progressiu envelliment –qüestió que serà tractada en apartats següents– dels països de la ribera nord de la Mediterrània, entre ells el nostre.

Entendre i intentar fer entendre l'abast de les migracions requereix prendre consciència no només dels aspectes esmentats fins ara, sinó també assumir que amb tota probabilitat durant les properes dècades les migracions tendiran a incrementar-se. En la mesura que a escala planetària totes les previsions apunten que les diferències demogràfiques i econòmiques entre regions desenvolupades o riques i subdesenvolupades o pobres es veuran incrementades al llarg del segle XXI, és fàcil concloure que les migracions també s'incrementaran. Un possible increment també degut a la major facilitat que en general disposem els habitants del planeta per a comunicar-nos i desplaçar-nos. En resum, avui es donen un conjunt de factors de diversa naturalesa que conflueixen en fer més fàcil el fet de prendre la decisió de migrar, però també en la possibilitat de portar-la a la pràctica. Aquesta és una de les conseqüències del model de creixement econòmic i social que el capitalisme ha comportat i que el neoliberalisme més intransigent ha accentuat les últimes dècades.

Europa a la cruïlla

Davant d'aquest escenari on cada vegada hi ha més persones que busquen refugi en la migració com a guarisme per incrementar les seves expectatives de vida, i també les de la seva família encara que aquesta es quedi en el territori d'origen, el sorprenent i preocupant és que els països potencialment receptors d'aquestes persones –bàsicament Amèrica del Nord i Unió Europea– no busquin anticipar-se a aquest fet. No només podem constatar una carència absoluta pel que fa a polítiques redistributives de la riquesa i d'ajuda al desenvolupament, sinó que en la majoria de països de la UE ni tan sols trobem programes d'actuacions governamentals per tractar els impactes que la migració produeix.

En el context de la Unió Europea, on nosaltres ens inserim, cal considerar, a més del descrit fins ara, que hi ha causes internes que aconsellen a tota aquesta àrea ser receptors nets de migració per tal de compensar algunes de les conseqüències que provoca l'envelliment progressiu de la seva població. Europa es troba davant d'un dilema demogràfic d'importants conseqüències polítiques. La major longevitat de la

població i la menor taxa de natalitat posa clarament en perill el manteniment d'alguns aspectes del model de benestar, per exemple el que garanteix a la gent gran una existència sense dependre econòmicament de tercers.

Nacions Unides² ha estimat que perquè la UE actual pugui mantenir al 2050 la població que Europa ja tenia el 1995, sembla imprescindible que de mig i cada any des del 2000 fins al 2050 aquesta àrea incorpori a l'entorn de 949.000 persones immigrades. Això vol dir incrementar cada any per 4 el volum d'immigració que aquests països varen rebre l'any 1995, unes 270.000 persones. Si algú creu que aquestes són xifres insostenibles i que ens aboquen a un col·lapse social i polític a les societats del vell continent, és recomanable que abandoni la lectura d'aquest article. De fet, mantenir al 2050 la població que Europa ja tenia el 1995, és a dir, una incorporació d'un milió escàs d'immigrants per any, no garantiria, però, ni l'existència de la mateixa força de treball de 1995 ni tampoc el manteniment de la mateixa proporció (ratio) entre el grup d'edat de 15-64 anys i els de 65 i més anys. És a dir, aquesta incorporació d'un milió és insuficient per garantir la continuïtat del sistema públic de pensions.

No cal explicar que el nostre sistema de pensions no és un sistema de capitalització (acumulació d'estalvi personal), sinó de solidaritat intergeneracional o si es prefereix de repartiment entre els majors de 65 anys de part important de les cotitzacions dels treballadors en actiu, en funció d'uns criteris establerts de cotització prèvia. Un sistema que en la mesura que la població pensionista creixi paral·lelament al decreixement absolut de la població en edat de treballar està condemnat al col·lapse. Mantenir al 2050 la ratio que existia a finals dels noranta entre població en edat de treballar i població jubilada –garantia per salvaguardar el sistema de pensions– comportaria que la UE incorporés de l'ordre de 13.500.000 persones immigrades cada any fins el 2050, 50 vegades més que el número de persones immigrades arribades a la UE el 1995.

Si es vol dir d'una altra manera, i sempre acceptant els càlculs de Nacions Unides, el cost de garantir la continuïtat en un futur a mig termini de la seguretat social als 15 països de la Unió Europea passa per la incorporació d'aquests 13.500.000 immigrants/any. Més claredat en l'exposició no és possible. Una altra qüestió és si les nostres societats, si qualsevol de nosaltres, estem preparats per aquesta possibilitat. És evident que la immigració, com a mínim a qualsevol societat de la Unió Europea, obre un munt d'oportunitats tant a les persones immigrades i a les seves famílies –i indirectament als seus països d'origen– però també a la societat que els acull. Aquest munt d'oportunitats, però, va acompanyat també per un bon nombre de problemes i disfuncions. Negar-les o obviar-les no les estalvia, però això ja tindrem temps de tractar-ho seguidament.

De fet, no cal obsessionar-se amb les dades exposades fins aquí. És veritat que aquestes són projeccions fetes a partir de realitats que poden modificar-se. Un exemple és l'edat de jubilació, que en cas d'incrementar-se faria créixer els cotitzants a la seguretat social i reduiria el nombre i el període de pensionistes. De la mateixa manera es pot pensar que pot produir-se un increment de la taxa de natalitat, especialment baixa a finals dels noranta en molts països europeus, i això permetria disposar d'escenaris menys desequilibrats l'any 2050 en referència a la ratio entre població menor de 65 anys i població major d'aquesta edat. Un cop relativitzats aquests números, potser cal dir, encara que sigui de passada, que els indicadors utilitzats per les Nacions Unides a l'hora de projectar les necessitats de població als 15

països europeus, situarien Catalunya i Espanya en uns nivells proporcionals de demanda d'immigració superiors a molts altres països europeus. L'endarreriment que en referència a alguns països de la UE (Alemanya, Regne Unit, França) tenim pel que fa a resultat net de migracions –en el nostre cas la immigració és un fenomen més recent que en els casos esmentats–, i sobretot al procés més accelerat d'envelliment de la població en el nostre cas, amb uns índexs de natalitat significativament inferiors a d'altres països de la UE, indiquen que en principi requerirem d'una presència superior de persones immigrades si el que es vol és recuperar unes ràtios equivalents a les de la dècada dels noranta entre la població en edat de treballar i la major de 65 anys. Més enllà de la projecció de les xifres, però, sí que hem de retenir i saber explicar als nostres conciutadans que la immigració pot esdevenir una aportació imprescindible pel manteniment d'un model social i econòmic sobre el qual hem construït Europa. Certament una altra solució, alternativa a la immigració, és assumir que les prestacions i els impostos es modificaran, la primera a la baixa i la segona a l'alça, en funció de com es vagin produint els canvis en la força de treball. Probablement, però, la solució passarà per combinar l'acolliment de la immigració i una política permanent d'ajust d'impostos i prestacions.

El pes de la percepció social

La primera part d'aquest escrit ha volgut aportar algunes dades que, malgrat la seva simplicitat, poden ajudar a entendre una mica més el molt d'irracional que als nostres ulls i encara que només sigui en aparença pot tenir el fenomen migratori. Aquesta irracionalitat, que porta sovint a sacrificar la pròpia vida per sortir de l'infern que per a molts es converteix el propi país i arribar al suposat paradís, és només la cara d'una moneda. L'altra la tenim en els nostres carrers i places.

Racionalitzar les causes que generen la migració i remarcar les oportunitats que aquest mateix fenomen comporta per a nosaltres mateixos i la nostra societat no ens serveix, lamentablement, per donar respostes als desajustos que generen les migracions en les societats o països d'acollida. Com tampoc serveixen els discursos ben intencionats i solidaris que afirmen, no amb un pèl d'ingenuïtat, que la immigració no té perquè plantejar cap problema en la nostra societat. Sense negar la màxima utòpica que tota persona és lliure de desplaçar-se i instal·lar-se a viure en el país que vulgui, la realitat no pot ser més tossuda en demostrar-nos que l'acolliment de la immigració és d'una complexitat molt gran no exempta de problemes i disfuncions. Agradi o no, la nostra societat no pot oferir papers per tothom, com reclama una coneguda campanya de solidaritat amb els immigrants. Aquí hi cap molta més gent de la que ara som i indubtablement molta d'aquesta gent que hi cap i ara no hi és vindrà de l'exterior, però que hi capiguem molts més no vol dir ni que hi càpiga tothom ni que l'arribada d'immigrants s'hagi de produir sense criteris prèviament establerts (quotes) per les institucions del país d'acollida.

Crec que pel lector ha quedat clar el missatge que he volgut transmetre en la primera part d'aquest escrit: la immigració és inevitable i a més pot ser una oportunitat. Ara bé, aquest posicionament no té perquè ser percebut de la mateixa manera per la nostra societat. La percepció social de la immigració no té perquè respondre a dades objectives ni contrastables, sinó simplement a sentiments, impressions, estímuls socials i culturals tant diversos com difícilment modificables.

No és necessari tenir una població majoritàriament xenòfoba o racista per esperar que la immigració provoqui preocupació primer i rebuig després en determinats sectors de la nostra societat. Els últims mesos hem tingut exemples prou explícits de les moltes i complexes dificultats que l'acolliment de la immigració comporta. N'hi ha prou en permetre que l'imaginari social desenvolupi imatges negatives vers la immigració i que aquesta qüestió passi a ocupar un espai en l'agenda política i mediàtica de la comunitat. La percepció social sobre la immigració mai sol ser positiva. De fet la immigració sempre és valorada negativament per qualsevol societat receptora. Els EEUU, país de migració per excel·lència, és una bona mostra d'això: de forma constant la seva opinió pública ha mostrat recel per les migracions des de la dècada dels quaranta. Ara bé, el que cal evitar i sembla que Europa no ho està fent suficientment és que aquesta preocupació ocupi alguns dels primers llocs entre els rànquings de les preocupacions socials i que el tema esdevingui, en conseqüència, central en l'agenda d'enfrontament polític.

Les dues cares de la immigració: oportunitats i costos

Crec que hi pot haver consens en el fet que l'objectiu no ha de ser segrestar cap debat polític ni evitar que la immigració i el seu tractament estigui present en el debat parlamentari i en els programes o ofertes electorals dels diversos partits polítics. Ara bé, això no es pot confondre amb la idea que en el debat sobre la immigració tot s'hi val. Si és evident que en general en el debat polític no pot valer tot (malgrat que alguns ho oblidin), està fora de discussió que en el debat polític sobre la immigració encara menys podem acceptar que tot val. La demagògia i els recursos dialèctics fàcils amb l'objectiu de satisfer corrents d'opinió més o menys articulades, poden tenir conseqüències molt greus que poden afectar la cohesió social. Com evitar que la pròpia acció política alimenti el debilitament de la cohesió social quan tractem la immigració? De ben segur que no hi ha receptes màgiques, però si alguna actitud pot ajudar a evitar això és la de promoure i mantenir un paper actiu de les institucions públiques amb l'objectiu de maximitzar socialment les oportunitats que la immigració genera i minimitzant els riscos que també comporta. Una política de la immigració hauria de ser, ni més ni menys, que això.

És possible que no tinguem models de política migratòria, en el sentit fort del concepte, per importar i que ens serveixin per definir la nostra política a seguir. Si alguna prova tenim de la complexitat d'aquesta realitat és que a Europa cap del models possibles (el francès, l'holandès, el britànic o els nòrdics) ha evitat una crisi sociopolítica a l'entorn d'aquesta qüestió. No es tracta, doncs, de copiar models però si de veure actuacions que han estat útils i també aquelles que s'han demostrat fallides i treure'n conclusions per adaptar allò adaptable a la nostra realitat.

La política d'immigració només es podrà fer a partir d'actuacions equilibrades i que en certa mesura entre elles es neutralitzin els efectes negatius que les mateixes actuacions poden comportar. La complexitat d'aquestes polítiques, més que qualsevol altra, és que qualsevol actuació pot activar recels en algun col·lectiu i ferir sensibilitats. L'encert, per tant, està en com contrarestar allò que alguna decisió prèvia ha pogut afectar. Una política d'equilibris i compensacions. Un exemple, el dret a la llibertat de culte religiós porta a acceptar l'existència de mesquites. Fins i tot la constatació que molts espais no adequats per acollir un nombre important de creients són, malgrat tot, utilitzats pel culte (un passeig el divendres al matí per alguns carrers del barri del Raval

de Barcelona pot ser la millor il·lustració a aquesta idea) ens podria portar a formular que les institucions es podrien implicar, sense perdre la seva laïcitat, per resoldre – encara que sigui transitòriament amb la cessió puntual d'espais– aquests dèficits que avui la comunitat musulmana té. Una actitud propositiva de les institucions podria garantir unes pautes d'utilització d'aquests espais o dels que posteriorment la pròpia comunitat musulmana arribés a disposar, que estigués amb harmonia amb les pautes de comportament cultural de la nostra societat, per exemple la renúncia per part de la comunitat musulmana a la utilització de megafonia externa per cridar a la pregària.

Sense pretendre exhaustivitat, si que vull enumerar alguns d'aquests aspectes en clau d'oportunitats i riscos que entenc van associats a la immigració.

Oportunitats

1. La immigració permet satisfer dèficits existents de personal laboral en sectors o activitats econòmiques específiques. És una evidència que l'aparició de nova mà d'obra permet a sectors econòmics (per exemple l'agrícola, però també d'altres lligats als serveis o la indústria) evitar la seva crisi i fins i tot créixer en productivitat. En les nostres societats, doncs, la immigració pot ser un element potenciador de l'economia, sempre i quan, però, es garanteixi una bona adequació entre l'oferta i la demanda en el mercat laboral.
2. La immigració pot ajudar a recompondre a mig termini l'equilibri demogràfic intergeneracional. L'envelliment de les nostres societats no pot ser capgirat a curt termini només amb un canvi de conducta en els nostres hàbits de fecunditat. En aquest sentit la modificació de la piràmide d'estructura d'edat gràcies a la població immigrada pot ajudar enormement a evitar a curt termini alguns problemes derivats de l'envelliment general de les societats europees.
3. La immigració pot aportar un esperit emprenedor que pot ser molt útil per a la nostra societat. Per definició l'immigrant el podem identificar com un dels actius més forts de la seva societat pel que fa a capacitat d'iniciativa i emprenedora. En les nostres societats aquests poden ser actius molt importants que poden comportar beneficis al conjunt de la comunitat.
4. La immigració obliga a la societat receptora a plantejar-se espais i marcs de convivència no limitats als patrons tradicionals o clàssics. És una oportunitat per evolucionar i obrir-se a la diversitat i això sempre pot ser interessant en un escenari de globalització.

Riscos

1. Creació d'un submercat laboral de població immigrada que vulneri la regulació social (drets laborals) del país d'acollida. Cal tenir present que l'existència de persones en situació administrativa irregular (anomenats il·legals o sense papers) ajuda enormement a la creació d'aquest submercat. L'espiral que provoca l'existència d'aquests escenaris és molt clara i una seqüència ràpida podria ser definida per:

- a) baixos salaris.
  - b) nivell subòptim de benestar.
  - c) marginació social i increment del risc d'exclusió.
  - d) dependència de l'assistència pública o la beneficència.
  - e) risc de generar sentiments de greuges comparatius entre la població autòctona i la immigrada en l'accés i l'obtenció de serveis socials.
  - f) percepció social de l'existència d'un problema associat amb la immigració.
2. Creació en espais geogràfics molt limitats (barriades, carrers...) de concentracions d'immigrants que són sobredimensionades en referència al pes del conjunt d'immigrants en la totalitat de la població. Aquest fenomen, per altra banda habitual en qualsevol procés migratori, intensifica el risc de marginació i exclusió a la vegada que incorpora el factor aïllament dels col·lectius en qüestió, ja que consolida l'existència de subcomunitats autònomes o quasi autònomes pel que fa a nexes socials o comunitaris en referència a la resta de la població (comerços propis, xarxes socials paral·leles,...). Aquest procés dificulta objectivament la incorporació de l'immigrant a la societat d'acollida, el reforça en la seva identitat (i a vegades el pot radicalitzar –integrisme–) i a la vegada amplifica enormement la percepció negativa i conflictiva entre la població autòctona de la immigració. La combinació del factor d'aïllament social amb el d'exclusió és probablement un dels components més preocupants que en les grans ciutats avui caracteritza la realitat migratòria.
3. L'existència de col·lectius de persones amb clars dèficits i ambigüitats pel que fa als seus drets i deures socials i polítics. La negació de drets provoca a la pràctica l'existència de ciutadans de segona categoria. La negació de determinats drets és una dificultat afegida a l'assoliment d'èxit per a la seva plena incorporació a la societat que l'acull. Com també esdevé una barrera infranquejable la no visibilitat clara per part de l'immigrant d'uns deures i pautes de comportament als quals atendre's. Una visió excessivament alegre del multiculturalisme i una negació sistemàtica de la responsabilitat de les institucions públiques ha portat a que la majoria d'immigrants no tinguin informació directa, clara i personal d'aquestes pautes de conducta o normes cíviques que a la pràctica comparteix la població que l'acull i a partir de les quals es vertebrava la convivència.

A tall de conclusió

Les institucions públiques haurien d'assumir un rol que fins avui no han volgut assumir. La immigració ens situa davant d'un debat social que no és fàcil, però que en cap cas podem pensar que és irresoluble. Aquest debat, però, ha de ser protagonitzat amb claredat d'idees, transparència i responsabilitat des de les institucions públiques i els actors més rellevants de l'esfera social, política i econòmica amb el convenciment

que tots ells poden, des de la concepció que comparteixen d'interès públic, fer-lo desapassionadament i amb el màxim de fidelitat a la realitat objectivable i les previsions de futur existents sobre l'evolució d'aquest fenomen.

De la mateixa manera que avui ja és evident que la política migratòria efectiva ha de ser concertada entre diversos països (un fenomen global necessita de respostes supraestats), també hauria de ser evident que la política d'immigració ha de preveure solucions per escenaris a mig termini i no només a realitats imminents.

L'opinió pública condiona, com no pot ser d'altra manera, l'acció política. Caldria, però, evitar que l'acció política en matèria d'immigració fos només una resposta a les posicions detectades en l'opinió pública. Entre d'altres qüestions perquè això encara reforçaria més determinats estereotips que no responen a la realitat objectivable i que podrien alimentar tendències de fractura social.

Una referència especial mereixen els mitjans de comunicació en tant que actors privilegiats per la seva capacitat d'incidència en la construcció de l'opinió pública. Els mitjans tenen, en conseqüència, una responsabilitat molt gran en la determinació i consolidació d'imatges públiques. L'increment de la preocupació social sobre la immigració, o el que és el mateix, la percepció que la immigració és el primer problema de la nostra societat, no s'explica només per l'increment de persones immigrades en els nostres barris i ciutats. El tractament informatiu –juntament amb el debat polític produït– els darrers dos anys ha sobredimensionat la presència real d'immigració, l'ha associat excessivament a problemes d'ordre públic i d'irregularitats administratives, tot obviant per exemple que el 80% de la població immigrada està perfectament regularitzada.

En resum, algunes de les idees força que haurien de quedar recollides en qualsevol disseny de política d'immigració o d'intervenció social al respecte són:

- a) La immigració tendirà a créixer.
- b) Si el mercat és qui regula els fluxos i els assentaments migratoris, el conflicte social i polític està garantit a mig o llarg termini. La intervenció pública és imprescindible per ordenar l'anarquia de fluxos que el mercat genera per ell sol.
- c) La política d'acolliment i regularització de la immigració ha d'estar en perfecta sintonia amb les necessitats que el mercat de treball tingui. Una política d'acceptació que difereixi d'aquesta demanda per defecte de regularitzacions facilita l'existència de submercats o economia submergida (treballadors sense capacitat de exigir un tracte laboral d'acord amb la legislació), de la mateixa manera que un nombre il·limitat d'acolliment d'estrangers pot tenir conseqüències similars de precarietat per un excés de demanda de llocs de treball.
- d) Les polítiques públiques han de servir als objectius genèrics de preservació de la cohesió social. En aquest sentit, un cop identificats els riscos que una situació migratòria provoca en la societat d'acollida, caldrà minimitzar-los a partir de polítiques adequades moltes de les quals caldrà dissenyar de nou.

- e) En aquest sentit caldrà definir aspectes mínims de convivència –no només aspectes de drets bàsics que la legislació ja preveu pel conjunt dels ciutadans– sense els quals es pot posar en perill la cohesió social. Cal acceptar d'entrada que l'immigrant té disposició a assumir aquests aspectes, però que potser el que li manca és informació sobre quines són aquestes normes o pautes de conducta.
- f) Finalment, tot i que com es demostra no és la consideració menys important, cal dir que la diversitat cultural i religiosa que la immigració comporta requereix amb urgència revisar algunes pràctiques i discursos dels poders públics a l'entorn de la laïcitat. Sense negar el valor de la laïcitat de l'esfera pública, caldrà interrogar-se si la inhibició dels governs local, nacional o de l'Estat en tot el que fa referència a facilitar el dret al culte de la comunitat musulmana (la més nombrosa i específica), amb l'excusa que som un Estat laic, és l'actitud més adequada o per contra obre portes a conflictes que es dirimeixen en esferes no institucionals democràtiques (major protagonisme i influència sobre les comunitats musulmanes dels sectors més conservadors de l'Islam i també possibilitat de conflicte social amb el pretext del rebuig a la construcció de mesquites). Caldrà també interrogar-se sobre si el tracte que a data d'avui s'ha donat a les comunitats musulmanes és ajustat a l'esperit constitucional de no discriminació per motiu religiós i equitatiu en referència al que l'Església Catòlica rep de les nostres institucions, sense que amb això vulgui ni negar ni ignorar ni menystenir el pes que la religió cristiana i en particular l'Església Catòlica han tingut i tenen en la nostra tradició socio-cultural i política.

1 Aquest és el període mínim considerat per Nacions Unides per definir a una persona com a migrant.

2 <http://www.un.org/esa/population/execsum.htm>